Perustuslakivaliokunnalle

Valiokunnan pyytämänä asiantuntijalausuntona hallituksen esityksestä vanhemmuuslaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 132/2021 vp) esitän kunnioittavasti seuraavaa.

1. Tehtävän rajaus

Valiokunta on nimenomaisesti pyytänyt minua arvioimaan hallituksen esityksen sisältämän 2. lakiehdotuksen 16 §:ää yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon kannalta.

Asian korostuneesti valtiosääntöoikeudellisen luonteen vuoksi otan lausuntoni lopussa, ohi saamani toimeksiannon, lyhyesti esiin kysymyksen lapsen kansalaisuuden menettämisestä. Asia on 7. lakiehdotuksen takia avoinna eduskunnan muutosoikeudelle ja siksi perustuslakivaliokunnan arvioinnille.

2. Kysymys naisparien ja nais-miesparien näennäisesti erilaisesta kohtelusta

Hedelmöityshoidosta annetun lain (1237/2006) voimassa olevan 16 §:n mukaan luovuttajan sukusoluja voidaan käyttäähedelmöityshoitoon ”muulle kuin parille” (eli yksin naiselle) vain, jos luovuttaja on antanut suostumuksensa siihen (1. virke). ”Parilla” taas tarkoitetaan saman lain 2 §:n määritelmäsäännöksen mukaan paitsi naisen ja miehen muodostamaa paria myös naisparia (”kahta naista, jotka elävät keskenään avioliitossa, rekisteröidyssä parisuhteessa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa”). Jos luovuttaja on mies, ja siis luovuttaa siittiöitä, ja hedelmöityshoitoa

annetaan naiselle yksin (eikä parille), siittiöitä luovuttava mies ”voi lisäksi suostua siihen, että hänet voidaan vahvistaa tällaisen hoidon tuloksena syntyneen lapsen isäksi…” (2. virke).

Säännös suojaa siittiöiden luovuttajan yksilöautonomiaa, jonka valtiosääntö-oikeudellinen perusta on perustuslain 7 §:ssä. Hän voi rajata siittiöidensä käytön vain pareille annettavaan hedelmöityshoitoon. Jos hän ei rajoita suostumustaan tällä tavoin, hänen siittiöitään voidaan käyttää myös naiselle yksin annettavassa hedelmöityshoidossa. Tällöin hän voi kuitenkin antaa erillisen suostumuksensa isyyden vahvistamiseen. Siittiöiden luovuttaja ei voi antaa suostumusta isyyden vahvistamiseen silloin kun hedelmöityshoitoa annetaan miehen ja naisen muodostamalle parille taikka naisparille. Voimassa oleva sääntely avaa biologiseksi isäksi siittiöiden luovuttamisen kautta tulemista toivoville miehille mahdollisuuden myös oikeudelliseen isyyteen ilman suoraa kanssakäymistä lapsen äidin kanssa.

Nykyinen sääntely kunnioittaa myös hedelmöityshoitoa yksin saavan naisen yksilöautonomiaa, kun tällä on mahdollisuus valita, käytetäänkö hoidossa sellaisen miehen siittiöitä, joka on antanut suostumuksensa isyyden vahvistamiseen taikka sellaisen miehen siittiöitä, joka ei ole antanut tällaista suostumusta (ks. 10 §:n 1 momentin 3 kohta ja 12 §:n 1 momentti). Muutoin kuin parina hedelmöityshoitoa hakeva nainen voi siis valita sellaisen siittiöiden luovuttajan, joka suostuu oikeudellisen isyytensä vahvistamiseen. Sama ei nykyisin koske tilannetta, jossa hedelmöityshoitoa annetaan parille, olipa kyseessä miehen ja naisen muodostama pari taikka naispari.

Nykyistä sääntelyä voidaan pitää siittiöitä luovuttavan miehen ja hedelmöityshoitoa yksin saavien naisten itsemääräämisoikeutta (yksilöautonomiaa) kunnioittavana ja myös sukusoluista syntyvän lapsen edun mukaisena. Lapsen edulla voidaan jatkossakin perustella sitä, ettei siittiöitä luovuttava mies voi tulla edes asianosaisten

ennalta antaman suostumuksen nojalla vahvistetuksi lapsen isäksi, jos mies ja nainen ovat yhdessä saaneet hedelmöityshoitoa ja siten päättäneet yhdessä hankkia lapsen. Heidän ja hedelmöityshoidon tuloksena syntyneen lapsen perhe-elämää suojataan kyseisellä säännöksellä eli sulkemalla jo lain tasolla pois mahdollisuus siittiöitä luovuttaneen miehen isyyden vahvistamiseen.

Nykylain säännöksellä mahdollisuudesta isyyden vahvistamiseen kun hedelmöitys-hoitoa on annettu naiselle yksin voi äsken sanotusta huolimatta joissakin tilanteissa, etenkin perhetilanteiden muuttumisen ja ajan kulumisen seurauksena, olla kielteisiä vaikutuksia hedelmöityshoitoa yksin saaneen naisen taikka siittiöitä luovuttaneen miehen parisuhteiden dynamiikkaan omilla tahoillaan. Nämä vaikutukset seuraavat kyseisten henkilöiden vakaista valinnoista hedelmöityshoidon antamisen aikaan, ja valintojen oikeusvaikutukset ovat olleet heidän tiedossaan. Mahdolliset kielteiset vaikutukset tai jännitteet, eivät oikeastaan eroa niistä hyvin perinteisistä tilanteista, joissa saman perheen lapsilla voi olla eri isä taikka isällä on myös perheen ulkopuolinen lapsi. Vastuu valintojen vaikutuksesta kuuluu yksilöautonomian kunnioitukseen.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan muutettavaksi lainkohdan 2. virkettä siten, että siittiöiden luovuttajan vahvistaminen hedelmöityshoidon tuloksena syntyneen lapsen isäksi voisi tulla koskemaan myös tilanteita, joissa hedelmöityshoitoa annetaan kahden naisen muodostamalle parille yhdessä: ”Jos hoitoa annetaan naisparille tai naiselle yksin, siittiöiden luovuttaja voi lisäksi suostua siihen, että hänet voidaan vahvistaa tällaisen hoidon tuloksena syntyneen lapsen isäksi…”. Pidän ehdotusta siittiöiden luovuttajan ja parisuhteessa elävien kahden naisen yksilöautonomiaa vahvistavana ja siten perustuslain 7 §:ää toteuttavana lainmuutoksena.

Vieraan miehen siittiöitä saaneen yhtäältä nais-miesparin ja toisaalta naisparin asema ei ole identtinen suhteessa perhe-elämän suojaan ja lapsen etuun. Isyyden

vahvistamiseen suostuneen miehen siittiöiden käytön poissulkeminen lain säännöksellä on perusteltavissa hoitoa saavan nais-miesparin perhe-elämän ja lapsen edun mukaiseksi sellaisin argumentein, jotka eivät koske, joko lainkaan tai ainakaan samalla tavoin, hedelmöityshoitoa saavaa naisparia. En sulje pois, etteikö kyseinen perustelu sinänsä voisi jossain määrin päteä myös tilanteessa, jossa hedelmöitys-hoidon saajana on naispari. Mutta tilanteet ovat kuitenkin oikeudellista merkitystä omaavalla tavalla niin erilaiset, ettei perustuslain 6 §:n säännöksestä seuraa vaatimusta kohdella niitä samalla tavalla. Päin vastoin, yhdenvertaisuuteen kuuluu myös erilaisten tilanteiden kohtelu eri tavalla.

Yksilöautonomia (perustuslain 7 §) puoltaa naisparin mahdollisuutta asettaa heille annettavan hedelmöityshoidon ehdoksi, että siinä käytetään isyyden vahvistamiseen suostuneen miehen siittiöitä, taikka sellaisen miehen siittiöitä, joka ei ole antanut tällaista suostumusta. Lainmuutos laajentaisi heidän yksilöautonomiansa kunnioitusta mahdollistamalla hedelmöityshoitoa saavan naisparin yhdessä antaman suostumuksen sellaisten siittiöiden käyttöön, joiden luovuttaja on antanut suostumuksensa isyyden vahvistamiseen. Siittiöitä luovuttavan miehen yksilöautonomiaa puolestaan kunnioitettaisiin, kun tämä voisi määrätä, voidaanko hänen siittiöitään käyttää paitsi pareille myös naiselle yksin annettavassa hoidossa, ja kun lisäksi laajennettaisiin hänen mahdollisuuttaan antaa suostumuksensa isyyden vahvistamiseen ulottamalla se koskemaan myös naisparille annetun hedelmöitys-hoidon tuloksena syntynyttä lasta.

Mahdollisuus sukusoluja luovuttaneen miehen isyyden vahvistamiseen sulkisi pois naisparin toisen osapuolen äitiyden vahvistamisen mahdollisuuden, mutta se voisi tällaisessa, naisparin yhdessä saaman hedelmöityshoidon tilanteessa sisältää myös lapsen edun kannalta myönteisiä vaikutuksia, kun asiasta on yhdessä päätetty lasta suunniteltaessa. Tästä syystä on perusteltua siirtää valinta lainsäätäjältä kaikkien asianosaisten yksilöautonomian piiriin. Hedelmöityshoitoa saavalla naisparilla olisi

mahdollisuus päättää, haluavatko he, että lapsella on yksi äiti eikä oikeudellista isää, kaksi äitiä, vai yksi äiti ja oikeudellinen isä. Naisparin yhdessä saamaan hedelmöityshoitoon kuuluisi yhteinen päätös myös tässä asiassa.

Hallituksen esityksen säätämisjärjestysperustelujen mukaan ”Ehdotuksen hyväksyminen tarkoittaisi kuitenkin sitä, että hedelmöityshoitoja saavia eri sukupuolta olevia pareja ja naispareja ei kohdeltaisi yhdenvertaisesti, koska ehdotuksella ei annettaisi vastaavaa valinnanmahdollisuutta naisen ja miehen muodostamille pareille.” Pidän tätä lausumaa virheellisenä. Lisäksi hallituksen esityksen säätämisjärjestysperusteluissa on mielestäni aiheettomasti pyritty vertaamaan ehdotetun muutoksen vaikutusta hedelmöityshoitoa saavien naisparien ja nais-miesparien kesken. En pidä tällaista vertailua tarpeellisena. Hedelmöityshoidon antamiseen nais-miesparille liittyy lapsen etua ja perhe-elämän suojaamista koskevia näkökohtia, jotka eivät koske tilannetta, jolloin hedelmöityshoitoa annetaan naisparille. Se, että nuo näkökohdat ovat luonteeltaan kulttuurisia tai psykologisia, ei muuta sitä tosiasiaa, että naisparit ja nais-miesparit ovat arvioni mukaan oikeudellisesti merkityksellisellä tavalla eri asemassa, eikä perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuussäännöksestä siksi seuraa vaatimusta kohdella naispareja ja nais-miespareja identtisellä tavalla suhteessa siittiöiden luovuttajan oikeudellisen isyyden vahvistamiseen. Ei ole hoitoa saavan parin keskinäisen suhteen dynamiikan taikka lapsen edun kannalta merkityksetöntä, onko kyseessä naispari tai nais-miespari. Mahdollisuus vieraan miehen isyyden vahvistamiseen näissä kahdessa perhetilanteessa ei ole vaikutuksiltaan identtinen eikä yhdenvertaisuudesta voida nähdäkseni johtaa vaatimusta kahden erilaisen tilanteen samanlaiseen kohteluun. Kyse ei arvioni mukaan ole erottelusta, jonka hyväksyttävyys ja oikeasuhtaisuus olisi perusteltava, vaan kahdesta erilaisesta ja ei-rinnastettavasta tilanteesta. Perustuslain 6 §:n soveltaminen ei siis nähdäkseni edes aktualisoidu erottelun hyväksyttävyyden arviointia edellyttävänä.

3. Kansalaisuuslain muutos (7. lakiehdotus)

Pidän perustuslain 5 §:n ja 6 §:n 2 momentin vastaisena kansalaisuuslain voimassa olevaa 32 §:ää, jonka mukaan ”lapsen tilanteen kokonaisvaltaisen tarkastelun perusteella” ”voidaan päättää”, että lapsi menettää Suomen kansalaisuuden isyyden tai äitiyden kumoamisen vaikutuksesta. Kun äitiyslaki säädettiin vuonna 2018, kansalaisuuslain mainittuun säännökseen lisättiin lakivaliokunnan mietinnössä mahdollisuus lapsen kansalaisuuden menettämiseen äitiyden kumoamisen vaikutuksesta. Tämä muutos säädettiin ilman perustuslakivaliokunnan arviointia. Isyyden kumoamisen mahdollinen vaikutus lapsen kansalaisuuden menettämiseen sen sijaan oli jo nykyisen kansalaisuuslain (359/2003) alkuperäisessä 32 §:ssä. Tuo laki toki käsiteltiin perustuslakivaliokunnassa, mutta kun valiokunta toimi mietintö-valiokuntana ja kun kansalaisuuslain valtiosääntöoikeudelliset kiinnekohdat olivat lukuisat, 32 § ei nähdäkseni säätämisvaiheessa saanut valiokunnalta ansaitsemaansa huomiota. Säännöksestä tai sen perustuslainmukaisuudesta ei sanottu mitään valiokunnan mietinnön perusteluissa.

Kansalaisuuslain 32 §:n säännökseen ehdotetaan nyt 7. lakiehdotuksessa sanonnallista muutosta, joka antaa valiokunnalle uuden mahdollisuuden arvioida säännöksen perustuslainmukaisuus. Säännöksessä erityisen ongelmallisena pidän sen soveltamisen avointa harkinnanvaraisuutta, joka voi johtaa yhdenvertaisuuden eli perustuslain 6 §:n loukkauksiin. Avoin harkinnanvaraisuus ei myöskään ole sopusoinnussa perustuslain 5 §:n kanssa.

Kun Suomen kansalaisuudesta on säädetty perustuslaissa, pitäisin perustuslain kannalta puolinaisena ratkaisuna, että avointa harkintaa tarkoittava säännös korvattaisiin kirjaamalla lakiin selkeät ja yhdenvertaisen kohtelun turvaavat perusteet, joiden nojalla isyyden tai äitiyden kumoaminen johtaa kansalaisuuden kumoamiseen. Parempana ratkaisuna pidän, että lapsi säilyttäisi äitiyden tai isyyden

kumoamisesta huolimatta Suomen kansalaisuuden 22 vuoden ikään saakka, missä vaiheessa sovellettaisiin kansalaisuuslain 34 §:n yleistä säännöstä, jonka mukaan ”Suomen kansalainen, jolla on myös jonkin vieraan valtion kansalaisuus, säilyttää Suomen kansalaisuuden täyttäessään 22 vuotta vain, jos hänellä on riittävä yhteys Suomeen”. Kansalaisuuslain 32 § tulisi siis mielestäni kumota.

Italian Pontassievessä, 5.4.2022,

Martin Scheinin, professori